

A FRANCIAORSZÁGI KISEBBSÉGI MOZGALMAK

A BRETON ÉS ELZÁSZI AUTONOMIZMUS

BIZONYÁRA emlékezetes még sokak előtt az a bombamerénylet, mely Bretagne egyik városában, Rennesben történt augusztus folyamán s éppen akkor döntötte romba a Franciaország és Bretagne egyesítésének emlékére felállított emlékművet, mikor a hivatalos Franciaország az egyesülés négyszázadik évfordulójának megünneplésére készült s a városba érkezett az államfő képviselőjében a kormány elnöke is. A breton autonomisták egyes szélsőséges elemeinek ez az eléggé barbár stílusban „megfogalmazott“, de félre nem érthető „jeladása“ óriási izgalmat keltett egész Franciaországban; a felháborodás hullámai még el sem ültek, mikor a nacionalista közvéleményt egy újabb kisebbségi megmozdulás hozta lázba: a breton autonomista párt Landemeauban, Brest mellett, alig egy hónappal a merénylet után, egyetemes kongresszust hívott egybe, melyen hatalmas tömegek helyeslésétől kísérve egy igen élehangú nemzeti kiáltványt szövegeztek meg és bocsátottak a nyilvánosság elé s benne szokatlanul erélyes tónusban követelték kisebbségi jogaik érvényesítését s nemzeti kívánságaik sürgős realizálását. Ugyanezekben a napokban — nem tudni: véletlenül-e, vagy a breton események hatása alatt — az ország másik felén, Elzászban is gyűlést tartottak az ottani autonomista frakciók s azonos célzatú és hangú határozatokban szögezték le az elzászi kisebbségi álláspontot.

AMA KISEBBSÉGI MOZGALMAK KÖZÜL, melyek az utóbbi tíz esztendő folyamán fejlődtek ki Franciaországban vagy érték el intenzitásuk hőfokát, főleg a bretagnei és az elzászi autonomizmust kell kiemelnünk. Fejtegetéseink során is csak e kettőről szólunk bővebben. Nem azért, mintha egyedül e két mozgalom léteznék, hiszen az utóbbi évek folyamán alkalmunk volt hallani a belga határ mellett lakó flandriaiak, a délfraanciaországi és a szavojai olasz néptömbök s a spanyol határ mentén élő baszkok mozgolódásairól is, ezek azonban csak elszigetelt s kis körre szorítkozó akciók, szervezetlen és csirájában elfojtott guerilla-harcok voltak, amelyek a kezdeményezésen alig jutottak túl, a mozgalmak vezetői számba jöhető táborral nem rendelkeznek — újabban ugyan az olaszlakta területeken ismét nagyobb tevékenység észlelhető —, míg az említett két országrészben kellően megszervezett pártkeretek között, céltudatos eszközökkel dolgozó, nagyarányú és öntudatos tömegmozgalommá szélesedett ki e kisebbségi küzdelem, hatalmas tábor tud maga mögött, melynek harci készsége, felkészültsége, elszántsága mindenképpen imponáló. Ez a

két kisebbségi mozgalom az, melyet az államhatalom mindezekig nem volt képes leszerelni s képtelen lesz a jövőben is egyszerű hatalmi eszközökkel, retorziós politikával és börtönnel, megfélemlítéssel. Igaz, hogy a probléma súlyos, de nem megoldhatatlan: különösen nem az a breton kérdés, mely az elzászhoz viszonyítva jóval veszélytelenebb és könnyebben kezdhető. Itt valójában leginkább csak a nyelvi kérdés körül forog a küzdelem: a többi követés mind ennek alátámasztására szolgál. De veszélytelenebb azért is, mivel a breton kisebbség nem tud hátrvédtként maga mögött olyan szabad népet vagy rokon országot, melyre küzdelmei közepett támaszkodhatnék s amelytől anyaországa is tartana egy esetleges háborús konfliktus esetén; a bretonok teljesen magukra vannak hagyatva s csak a saját erejükön és elszánt kitartásukon múlik, hogy mennyit tudnak kiharcolni követéseikből. Jelentősebb, kényesebb az elzászi mozgalom: itt a helyzet sokkal komplikáltabb, az ellentétek — úgy nydvi, mint vallási és politikai szempontból — sokkal nagyobbak, sokkal több gyúanyagot tartalmaznak, mint amott, a bretonoknál s Franciaországnak sokkal nagyobb érdeke az, hogy a non possumus álláspontjára helyezkedjék az elzászi követésekkel szemben, mint az, hogy teljesítse őket vagy orvosolja a felpanaszolt sérelmeket.

Ami a breton mozgalmat illeti, az már nem mai keletű: élt, bár inkább csak lappangó alakban s más dm alatt már a háború dőtti évtizedekben is, megszervezve, kellően szervezve azonban nem volt; intenzitása csak a háború után nőtt meg, megszervezésére, s a nyílt küzdelemre való kiállásra is csak ekkor került sor. Bretagne története, bármelyik periódusát is nézzük, állandó harc volt — még a Franciaországgal való egyesülés után is jóiddg — függetlenségéért és önállóságáért. A római hódítók, azután a merovingok, majd Nagy Károly igáját több-kevesebb idő múlva mindig sikerült leráznia magáról; önálló fejedelemség maradt egészen a XVI. századig, mikor a franda királyságnak sikerült rávennie a breton rendeket a koronához való csatlakozásra; külön rendi gyűléseit azután is megtartotta, belső ügyeiben maga rendelkezett; ennek a különállásnak a forradalom vetett véget, mikor besorozta Bretagnet is a francia departementok közé. Emiatt a forradalom alatt véres események színhelye is volt. A változott viszonyok közepett is folytatta azonban a maga külön nemzeti életét, nyelvéhez és tradícióihoz a legnagyobb makacssággal ragaszkodott és sikerült is azokat átmentenie egészen a mai időkig: színpompás népi viseletét, patriarchális szokását ma is épségben őrzi s a nép legnagyobb része ma is bizonyos kdta-breton idiómát beszél, franciául csak annyit tud, amennyi az iskolában ragadt rá s amennyi a — természetesen franda — hatóságokkal való érintkezéshez szükséges. Ennek a nyelvnek az ápolására még a múlt század második fölében megindult bizonyos irodalmi mozgalom, mely csakhamar kiszélesedett és megterebélyesedett s aránylag rövid idő alatt igen szép munkát végzett; belőle ágazott ki később az a nemzeti akció, mely hovatovább teljesen politikai tere terelődött, s amelyik azt célozta, hogy az állam vezesse be a breton nyelvet az iskolába, ez legyen az oktatás nyelve s kinn az életben a közigazgatásé is. Az

erőteljes szorgalmazáshoz nagyban hozzájárult különböző politikai pártjaik tevékenysége is, elérni azonban nem tudták követeléseiket. Közbejött a háború, mely egyelőre véget vetett minden nemzeti aspiráció teljesedésének. A háború után megalakult a már teljes területi autonómiát követelő autonomista párt, mely csakhamar utat talált a nép szívéhez, megszervezte a lakosság nagy részét s ma már hatalmas tömegekkel rendelkezik. Az egymást sűrűn követő tüntetéseknek, gyűléseknek, demonstrációknak a kormány úgy próbálta elejét venni, hogy a vezetőket bebörtönözte, a gyűléseket betiltotta, ami azonban a gyakorlatban rossz módszernek bizonyult s csak a mozgalom malmára hajtotta a vizet. A retorziós politikára való felelet a négyszázados jubileum ünnepségeinek kezdetén fellobbantott rennesi emlékmű, melynek elpusztítóit a rendőrség máig sem tudta kinyomozni.

A breton ügy döntő fordulathoz érkezett el a közelmúltban megtartott landemeau-i kongresszussal. Az autonomista párt ezen a gyűlésen nagy lelkesedés közepett tizenhét pontból álló ú. n. nemzeti kiáltványt fogadott el, melyet azután beterjesztettek a kormányhoz is, erélyesen követelve a 17 pont sürgős realizálását. A kiáltvány, melyből nyilvánvaló, hogy a bretonok most már a nemzeti nyelv érvényrejuttatásán kívül nyíltan teljes területi önkormányzatra törekednek, a következő fontosabb pontokat tartalmazza: kívánja a nemzeti kongresszus, hogy a breton nyelv oktatását vezessék be a három tartomány összes iskoláiba; ez legyen a bírósági tárgyalások, a közigazgatás hivatalos nyelve is; a hetedik pont kimondja, hogy a bretonokat nem lehet Bretagne határain kívüli szolgálatra kényszeríteni; a nyolcadik pont a breton katonaság mozgósítását tiltja el, ha ahhoz a tartomány nemzeti tanácsa hozzá nem járult; a továbbiakban követelik, hogy az itt beszédett adókat kizárólag ezen a területen használja fel az állam, azután, hogy a törvényeket előbb terjesszék a nemzeti tanács elé s csak annak hozzájárulása után hajtsák végre, végül, hogy a bretoni összes vasutak egy nemzeti konzorcium kezében egyesíttessenek.

A landemeau-i párthatározatnak egyelőre még ismeretlen a sorsa, mindössze annyit tudunk, hogy Párizsban igen kellemetlen hatást keltett; a sajtó is mindenáron diszkreditálni igyekezett azt: majd a németek kezét vélték felfedezni benne, majd a szovjettel hozták kapcsolatba. A megindított vizsgálat is ebben az irányban mozog, erre szeretnének adatokat találni. Reális prognostikont tehát még nem lehet ma mondani a breton ügy alakulásáról: annyi bizonyos, hogy Franciaország nem egykönnyen fog hozzájárulni a nyelvi engedményekhez s még kevésbé a területi autonómiához, mély további követelésekre vezetne s maga után vonná szükségszerűleg a többi kisebbség igényelnék megnövekedését. Ez esetben Elzásznak is meg kellene adni az autonóm berendezkedést, melyről pedig sem a kormány, sem a francia társadalom még hallani sem akar. A breton önkormányzat követelése bizonyos fokig túlzott igény: ehhez bizonyára a bretoniaiak többsége sem ragaszkodik véglegesen, megelégednék azzal is, ha egyelőre csak nyelvénél adnák meg az őt joggal megillető koncessziókat a közoktatásban és a közigazgatásban.

TIZENHÁROM ÉVE, hogy a versaillesi békeszerződéssel ismét a franciák birtokába ment át Elzász-Lotharingia, mely közel öt évtizeden át éh, a porosz-francia háború következményeként, a németek oldalán. Franciaország, mikor a békekonferencia e határozatával valóra váltotta legfőbb háborús célját, távolról sem sejtette, hogy a visszacsatolt tartomány rövidesen elkeseredett harcok pergőtűzébe fogja állítani új tulajdonosát. Ez a szabadságharc Elzász tradicionális jogiért, vallásáért és politikai önkormányzatáért immár egy évtized óta tart változatlan hevességgel s mint látszik, most érkezett el döntő fázisához: itt, Elzászban váratlanul nagyon megizmosodott az autonomista párt; a legutóbbi kamarai választásokon nagyrészt az ő jelöltjei kerültek be a parlamentbe; amott, az anyaországban pedig, ugyancsak a választások eredményeképpen, Herriot és a radikálpárt (Groupe radical-socialiste) s ezzel együtt a szabadkőművesség jutott újból uralomra: ez a párt s a tagjait magában foglaló Grand Orient-nagypáholy kezdeményezte és sürgette annakidején Elzász teljes beolvasztását az állam keretei közé, amivel együttjárt volna a szeparációs törvények végrehajtása e területen is, a felekezeti iskolák bezárása, a közoktatás laicizálása, az egyházi vagyon államosítása, stb., ami ellen a buzgó katolikus s vallásukhoz rendíthetetlenül ragaszkodó elzásziak sem akkor, sem azóta nem szűntek meg a legélesebben állást foglalni. Azt a munkát, melyet a pártnak 1924-ben nem sikerült végrehajtani az elzásziak éles oppozíciója miatt, most valószínűleg újból megkísérli: az elzászi kérdés most, e négyéves parlamenti időszak folyamán fog eldőlni. Legalább is az eddigi jelekből erre lehet következtetni.

Elzász-Lotharingia sohasem volt független ország, de éppúgy nem lehet ősi francida földnek sem mondani. Sorsát mindörökké determinálta földrajzi helyzete: beékelve a Rajna és a Vogézek közé, két — egymással századon át vetélkedő — nagyhatalom ütközőpontjában, állandóan Eris almájaként szerepelt e két ország között. Nemcsak fontos stratégiai szempontok vezették őket megszerzésében, hanem e terület páratlanul álló gazdagsága is. A harmincéves háborúig önálló fejedelemség volt, azután százötven éven át a frandák birtokolták; Sedan után újból visszakerült a német birodalomhoz, hogy a világháború ismét újabb változást hozzon számára. Foglaloí azonban mindig csak a területét hódíthatták meg, a nép szívét egyik sem tudta magához hajlítani, még kevésbbé tökéletesen asszimilálni. Bárhová is kebelezték be, minden oldalon ugyanaz maradt: különállására féltékeny, összetartó és makacs, vallásához és tradidonális jogaihoz körömszakadtáig ragaszkodó. Pedig beolvasztási kísérletekben mindig bőven volt része: a Napkirály és utódai minden eszközt felhasználtak elfranciasítására; a forradalom erősen megnyirbálta jogait; Napoleon még szorosabbra fűzte az anyaország és Elzász viszonyát. Mindeme törekvések csak látszólag jártak sikerrel: a lakosság egy bizonyos rétegét sikerült átformítani, rákényszeríteni az új nyelvet, de ez a magasban történt, lent, a népnél minden maradt a régiben s továbbra is régi nyelvét használta. Ugyanez volt a helyzet, mikor 1870 után a német császárság hatalmi szférájába került át. Az új Reichsland

késhegyig menő harcok és elszánt oppozíciók színhelye lett, mikor a bismarcki vasakat megkezdte asszimilálási munkálatait: végre is kénytelen volt az államhatalom engedni s valóra váltani az elzászi kívánságokat. A tartomány teljes területi autonómiát kapott, külön helytartót elzászi minisztériummal és államtanáccsal, mely mellett a törvényhozói hatalmat a kétkamarás tartományi gyűlés gyakorolta korlátolt határokon belül. A német uralom liberális gesztusa olyan alkotmánnyal ajándékozta meg tehát, amilyennel sem azelőtt, sem azután nem dicsekedhetett. A közjogi problémán kívül túl volt már minden súrlódáson a nyelv és — később — a vallás kérdése is: az előbbivel amúgy sem volt baj, mivel a nép túlnyomó része a némethez hasonló dialektust beszélt, a szabad vallásgyakorlatot s a felekezeti iskolák fenntartását pedig Bismarck Kulturkampf ja óta mi sem nehezítette meg.

A két ország közti aránylag békés viszonyt csak a francia irredentizmus részéről fenyegette veszély: a Párizsból szított titkos propaganda állandóan ellentétek kielezésére törekedett, s azt ígérte, hogy a revanche-politika győzelme esetén a már elnyert autonómia még nagyobb kiszélesítése vár a tartományra.

Az 1918 őszen bevonuló francia hadakat nem fogadta ugyan az a tömegmámor és lelkesedés, melyről a köztársaság közvéleménye Barrés művei és a párizsi elzásziak kijelentései nyomán álmodozott, de azért a nép nagyrésze mégis örült a változásnak, amelytől sokat várt, különösen pedig az ottani arisztokrácia és a nagyiparos „bourgeoisie“, melyet eltéphetetlen kötelek fűztek a franciákhoz. Az első hónapok csupa szép illúziókat hoztak: Joffretől Poincaréig mindenki ünnepélyesen ígérte, hogy Elzász jogait és autonómiáját tiszteletben tartják, az egyházellenes törvényeket nem fogják bevezetni s nyelvét szabadon gyakorolhatja a tartomány. Az illúziókra nemsokára rácáfoltak a fejlemények, mikor a hazatérő katonákat a hatóságok hosszas zaklatásoknak vetették alá s mikor megkezdték működésüket a „comité de triage“-ok, melyek ezrével börtönözték be vagy utasították ki az embereket egyszerű gyanúk alapján s kobozták el vagyonukat. Nőtt az elkeseredés, mikor egész Elzászt előzönlötték az anyaországból kivezényelt tisztviselők, akik, bár egy szót sem értettek másként, mint franciául, a legjobb pozíciókat foglalták le s ugyanakkor menesztették—gyakran egy fillér kárpótlás nélkül — a régi kipróbált bennszülött tisztviselőket. Hasonló sors várt azokra is, akik záros határidőn belül nem tanultak meg franciául. Az új garnitúra, gondolhatni, nem a legkiválóbb elemeiből került ki az országnak, képzettsége hiányos volt, amellet úgy bánt az elzásziakkal, mintha fegyverrel meghódított ország népe volna: cézárizmusa és önkényessége mellett nem is volt megközelíthetetlen s csakhamar vígan burjánzott a korrupció és a panama.

Legtöbb súrlódásra adott okot, már kezdetben is, a nyelv kérdése. A kormány, mindjárt a békekötés utáni évben, eltiltotta a német nyelv használatát a közigazgatás és az oktatás egész területén, nem törődve azzal, hogy az új államnyelv teljesen ismeretlen az elzásziak között, franciául csak az előkelőbb osztályok tudnak s egy elenyésző kisebb-

ség; a többség — 89% — az említett tájnyelvet használja, ez a család, az iskola, a kereskedelem és az ipar nyelve is. Hogy ezt megváltoztathassák, a kormány már az elemioktatás alsó fokozataiban a francia tanítását rendelte el. Mintán az addigi tanerőknek csak egy elenyésző hányada ismerte az államnyelvet, ismét az anyaországból rendelték ki embereket: elsősíben másfélezer, majd még háromezer tanító ill. tanítónő költözött be a tartományba. Ezek azonban a gyermekeket képtelenek voltak megfelelően tanítani, mintán az elzászi dialektusnak voltak hijjával. Elképzelhető, minő bábeli viszonyok közé kerültek ezzel az intézkedéssel az iskolák. Szülők és pedagógusok számtalan esetben fordultak a kormányhoz orvoslásért s kérték, hogy tanítsák legalább mind a két nyelvet, mert gyermekeik így se franciául nem tanulnak meg, sem anyanyelvüket nem bírják kellőleg használni; utaltak arra, hogy az előző rezsím a moselleieknek engedélyezte anyanyelvük tanítását az alsó fokozatokon, ami a további nyelvtanulásban kitűnő eredményeket hozott. Kéréseikre visszhang sem támadt, nemhogy orvoslás.

Ez azonban még csak a kezdetet jelentette. A következő lépés a német uralom alatt megszerzett önkormányzat visszavonása volt, jöllehet tiszteletbentartására 1918 napjaiban sok ünnepélyes ígélet hangzott el. Alig vették át Elzász igazgatását a franciák, azonnal felfüggesztették autonómiáját, hivatkozva arra, hogy ennyire des különállást a francia törvények nem ismernek, de majd később külön törvénnyel fogják szabályozni a tartomány viszonyát az anyaországhoz. Erre azonban mindmáig nem került sor. A kezdet kezdetén ugyan még sem végezheték el a teljes beolvasztást, azért egy közvetítő megoldáshoz folyamodtak, melyet Poincaré finoman körülírva így fejezett ki: „Il faut laisser aux Alsaciens s'habituer aux lois françaises“. A három megyére osztott terület élére kormánybiztost állítottak, akinek eléggé korlátolt hatásköre volt, de a központosítás érdekében mindent megtehetett; hű kiszolgálására szervezték meg az elzászi Conseil superieur, mely a régi Landtagot volt hivatva pótolni, de annak minden önálló jogköre nélkül. Két év múlva e tanácsot megszüntették, illetve átszervezték egy ú. n. tanácsadó szervvé, melynek többé nem volt beleszólása a kormányzásba. 1924-ben, Herriot miniszterelnöksége idején egy törvénycikkellyel megszüntették ezt a conseilt is. Tervezték ugyan egy tanácsadó bizottságnak a felállítását a párizsi miniszterelnökségen, de az asszimiláció híveinek sikerült elföldelniök ezt a megoldást. Hasonló sorsra jutott a kormánybiztosi intézmény is: hovatovább egyszerű tiszteletbeli állás lett, az igazi kormányzást már régen a központból intézték. Millerand, majd Alapetite lemondása után a miniszterelnökség egyik államtitkására bízták a teljesjogú irányítást. Ezzel az elzászi önkormányzat de facto is véget ért.

Természetesen mindezt Elzász népe nem tűrte hangtalanul, hanem igen sokszor éles hangon adott kifejezést elkeseredésének, majd nyíltan is harcba indult „a köztársaság egy és oszthatatlan“-elvet valló konfiskáció ellen. Mielőtt e kisebbségi küzdelem részletezésébe belemennénk, szólni kell még a legfájóbb, legérzékenyebb ütköző-

pontról, a vallás kérdéséről. Tudvalevő, hogy az elzásziak túlnyomó többsége buzgó katolikus. Vallásukat évszázadokon át híven megőrizték, jöllehet egyszer a francia forradalom, másszor a porosz protestánsizáló törekvések felől fenyegette le nem kicsinyelhető veszély: a reformáció itt is átviharzott, a forradalom is végigszántott felette, Bismarck kultúrharca is kemény üldöztetéseknek vetette alá s mégsem tudták elsepemi ezt a kis katolikus szigetet. A sedani győzelem folytán beállt új helyzet szerencsére éppen akkor emelt választófalat közéje és Franciaország közé, mikor az utóbbiban kezdetét vette a szabadkőműves páholyok által diktált egyházellenes politika korszaka: ez ugyan a veszélyt csak elodázta, de meg nem szüntette s most, félszázad elteltével, úgy látszott, többé el nem kerülheti. Valóban, a francia kormány csak az alkalmat várta, hogy Elzászt is hasonlóvá tegye a laicizált anyaországhoz. Itt ugyan még érvényben volt a konkordátum, melyet annakidején Napoleon kötött a szentszékkal, ez az akadály azonban csak rövid időre fogta le a kormány kezét; addig is, míg terve megvalósításához láthatott, az anyaországbeli tisztviselők és tanítók által munkálta a talajt. Valóságos csokorravalót mutat be ténykedéseikből s abból a szabadkőműves szellemmel átítatott „kultúr munkából“, melyet évről-évre mind agresszívebben végeztek, az a terjedelmes emlékirat, melyet az elzászi katolikusok, közel ötvenezer aláírással ellátva, eljuttattak a pápához. Nincs terünk itt e memorandum bővebb ismertetésére, mindössze a nagy felzúdulást keltett brinckheimi esetet említjük meg: az itteni igazgatótanító — valódi párizsi — „egész pedagógusi működése azt célozta, hogy a rábizott gyermekek leikéből kiölje a hitet: az egyes osztályoknak hangosan kellett a következő dolgokat recitálniok: Isten nincs; nincs ég, se pokol; az ember a majomtól származik; a papok beszéde csupa hazugság; a pápának csak az a legfontosabb, hogy minél több pénzt halmozzon össze; Jézus csak próféta volt, de nem Isten, a szentírás csak mese, stb.“¹ Az elzásziak sürgetésére vizsgálatot indított a hatóság is, mely a tanító nyugdíjaztatásával végződött; de ez az eset nem állt elszigetelten, a laicizálás pionírjai mindenütt igyekeztek minél jobban megfelelni feladatuknak. Ugyanebben az időben megkezdődött a szerzetesrendek zaklatása is, a kórházakból egymásután tessékelték ki az apácákat, napirenden volt a papság szerkesztette napilapok kolportázsjogának megvonása, azzal az indokolással, hogy izgatnak a köztársasági törvények ellen.

1924-ben a radikálisok és a szociáldemokraták választási kartellje révén uralomhoz jutott Herriot-kormány végre elérkezettnek látta az időt a nyílt fellépésre. Egyik júliusi beszédében a kormányelnök kijelentette, hogy most már haladéktalanul bevezetik Elzászba is azokat a törvényeket, melyek az egyház s az állam szétválasztására, a vallásos egyesületek betiltására, az egyházi vagyon konfiskációjára, a szerzetesrendek feloszlására s végül a laikus iskolatípus bevezetésére vonatkoznak. Herhoték terve azonban nem juthatott el megvalósításához: Elzász népe oly imponáló egyöntetűséggel helyezkedett

¹ V. ö. O. de Fézeny: La vérité sur l'Alsace. 1930. 282. 1.

szembe e fenyegetéssel, hogy a kormány jobbnak látta egyelőre visszavonulót fűjni. De csak egyelőre. Ma ez a veszély jobban fenyeget, mint valaha. Érdekes felemlíteni az azóta nyilvánosságra került eredeti dokumentumok alapján, hogy mindezt a szabadkőműves páholyok határozták el és írták elő a kormánynak, mely minisztereivel s az őt támogató pártok tagjaival együtt maga is buzgó szabadkőműves volt. A Grande Loge de France rendelte el a diplomáciai viszony megszakítását a Szentszékkal, a kongregációkra vonatkozó törvény szigorú alkalmazását, a laikus iskola bevitelét Elzászba,¹ stb. A Grand Orient-nagypáholy konventje foglalkozott már 1923-ban négy gyűlésen keresztül az elzászi helyzettel s határozatában kötelezővé tette parlamenti tagjainak, hogy, mihamar a kartell-kormány uralomra jut, meg kell szavazniok az egyházellenes törvényeknek Elzász-Lotharingában való szigorú érvényesítését.³ E páholyhatározat szószólója volt Herriot említett beszédében: már nem rajta múlott, hogy a konvent titkos dekrétumának végrehajtására nem került sor. Ez azonban a már általánossá vált elégedetlenséget nem szerelte le, a régóta harcrakész autonomista mozgalmat már nem bírta megtartani szűk medrében, sőt még fokozottabb tevékenységre sarkalta szervezkedésüket.

Az AUTONOMISTA MOZGALOM, melynek ma már, ha árnyalati eltérésekkel is, egész Elzász meggyőződéses híve, már a békekötés éveiben felütötte a fejét, de inkább csak egyes elszigetelt jelenségekben nyilvánult meg; határozottabb alakot csak a radikális-szocialisták uralomraj utása után öltött s a komoly szervezkedésre is csak ekkor került a sor. Abban, hogy oly nagyarányúvá nőtte ki magát, oroszlán-része volt a Die Zukunft c. folyóiratnak: még 1925 őszén indította meg néhány autonomistapárd politikus, hogy az önálló Elzász gondolatának csináljanak vele propagandát. Az addig meglehetősen lojális vagy félénk sajtóban merőben új hangot honosított meg ez a lap: éles tónusú cikkei, merész követelései, kíméletlen leleplezései egyre szélesebb körben terjedtek, hódítottak és lazítottak. A Zukunft tömegeket nevelt és közvéleményt irányított mihamar: közeli ötven-ezer előfizetője volt, ami példátlanul álló eset egy folyóirat életében. Kétségtelen hatása alatt alakult meg az első, autonomizmust hirdető szövetség, az Elsass-Lothringer Heimatbund, amolyan pártokfeletti szervezet, melyben vallás- és pártkülönbség nélkül helyet kaphatott minden elzászi. A Heimatbund megalakulása kiindulópontja lett az autonomista mozgalom nagy aktivitásának is. Alig két héttel sereg-szemléje után Elzász lakóihoz kiáltványt adott ki, melyet a tartomány főbb tisztviselői, polgármesterei, községtanácsosai, katolikus és protestáns papsága, kereskedői, nagyiparosai, stb. közül százan írtak alá: benne első ízben formulázta meg nyílt és kategorikus programra alakjában a tartomány népe autonomista követeléseit.

¹ Bulletin offidei de la Grande Loge de France, 1923. 39.1., 220.1.1924.209.1.

³ Convent Grand Orient de France. 1923. 271. 1. (Mindezekre vonatkozólag 1. bővebben Léon de Pondna: Les forces secrètes de la Révolution, 1931. c. könyvét, 71—14. 1.).

„Elzásznak foglalkoznia kell végre sorsával — szölt a manifesztum — mert tovább is habozni egyértelmű volna kis hazánk elárulásával. A mérték betelt („La mesure est comble“). Hét év óta napról-napra tanúi vagyunk egy tervszerű jogfosztó hadjáratnak: az ünnepies ígéreteket rendre elfeledték, anyanyelvünket minden területen üldözik, vallásunkat veszély fenyegeti, tradícióinkat, szokásainkat kifigurázzák. Mihelyt természetes vagy szerzett jogainkról van szó, gúnyolódnak velünk vagy izgatással vádolnak meg. Ezt a lealázó helyzetet tovább semmi szín alatt se tűrjük.“ „Mint nemzeti kisebbség, teljes önkormányzatot követelünk a francia állam keretén belül: a törvényhozói hatalmat az elzászi tartománygyűlés, a végrehajtóit a strasbourg-i tartományi minisztérium gyakorolná.“ A kiáltvány során szólnak még a szabad vallásgyakorlatról, a konkordátum fenntartásáról, a felekezeti iskolák meghagyásáról, a nyelv érvényesítéséről a közigazgatásban, a bíróságok előtt, az iskolákban, végül követelik az adózási rendszer reformját, szociális törvények alkotását s az elzászi ipar, kereskedelem és a mezőgazdaság fokozottabb védelmét a franciaországi versenyével szemben.

A Heimatbund „Appelje“ egész Franciaországban nagy izgalmat keltett. A társadalom, mely dől a kormány és a sajtó is elfedték a mozgalom valódi arcát, hazaárulásról beszélt, a sajtó pedig, főleg annak túlzó sovíniszta része, nemcsak a szövetség azonnali feloszlását sürgette, hanem a kiáltvány aláíróinak haladéktalan perbefogását is. A represszáliák nem is maradtak el: a mozgalom vezetői, Ricklin és Keppi ellen, később a többi aláíró ellen is hazaárulási pert indítottak, a köztük levő tisztviselőket pedig azonnal felfüggesztették állásaiktól, noha a kiáltványban semmiféle törvénybeütköző dolgot nem kértek és nem állítottak. A kormány azután betiltotta a Zukunftot, a Volksstimmet, a Heimatbund napilapját s még egynéhány újságot, melyek az autonómiának csinálták propagandát. Feltűnt, hogy ugyanakkor azonban a kommunisták lapjaival szemben nem jártak el, holott ezek a Franciaországtól való elszakadásra bujtogattak. Oldalakat lehetne egyébként megtölteni az anyaország retorziós politikájának tetteivel, így írni kellene a hagueneau-i választásról, melyet a kormány erőszakosan megsemmisített, mivel a megválasztottak mind az autonomista párthoz tartoztak (az új elekción a nép ismét ugyanazokat választotta meg képviselőiül); írni kellene a gyakori házkutatásokról, a pártvezérek indokolatlan letartóztatásairól, de arról a sugalmazott sajtókampányról is, mely — igen oktanul — éveken át visszhangzott a hazaárulás, a német zsold, stb. vádjaitól. Mindezek közül csak egyetlen egy esetet ragadunk ki, hogy bemutathassuk azt az állapotot, mely az utóbbi esztendőben úrrá lett e kisebbségi területen. Ez a Sapart-ügy, a colmari pör előidézője.

Joseph Rossé, a Heimatbund egyik vezetője, mint a tanítóegyesületek tartományi elnöke a nagy frankbessz idején egy körlevelében jóindulatú finánciális tanácsokkal látta el a pénzüket gyümölcsöztetni óhajtó kollégáit, megjelölvén azokat a bankokat, melyekre a válságos időkben is bizton számíthatnak. A bizalmas körlevél nyilvánosságra jutott. A kormány az állam hitelének és „biztonságának“ aláásása címen valóságos „fekete karácsonyt“, vagy mint ők mondták, Noel boche-t rendezett erre Elzászban: 1927 karácsony éjjelén hatvan elzászi vezető-embernél rendelt el házkutatást, majd huszonnégy embert, köztük becsületrendes képviselőket s magát Rossét is, letartóztatott azzal vádolva őket, hogy összeesküvést készítettek elő Franciaország ellen. Mondani sem kell, hogy az egész tartományt felrázta ez a dolog, tiltakozás tilta-

kozást ért, elérni azonban nem bírtak semmit. Hogy ez a nemzetárulás miben áll, az a Colmarban tartott tárgyalásig rejtély maradt, csak ott világított ki, hogy a hatóságok mit sem tudnak bizonyítani vádjaikból, noha Poincaré sokat mondóan jelentette ki a per előestéjén, hogy „l'Alsace sera stupéfaite des infamies qui seront révélées“. A bíróság ugyan, hogy elkerülje az európai botrányt, egy-két harmadrendű vádlottat elítélt, de néhány hónap múlva ők is amnesztiát kaptak.

A nagy port felvert „hazaárulást per“ természetesen nem váltotta be a franciák részéről hozzáfűzött reményeket: az ellentéteket csak még jobban kiélesítette s egyúttal az önvédelmi szervezkedés is nagyobb erőfelfejtésre sarkalta. Hogy milyen mélyre eresztette le gyökereit az autonomista mozgalom, mi sem bizonyítja meggyőzőbben, mint az 1929-i megyei és községi s az 1932-i parlamenti választások eredménye. Mióta a Landtag megszűnt, a politikai pártok tevékenysége a megyegyűlések és községtanácsok területére korlátozódott: érthető, ha a pártok nagy küzdelmet folytattak az itteni mandátumok megszerzéséért is. Az 1929-i választáson nyolc párt indult: az egyik oldalon a franciabarát radikálisok és szocialisták, azután az ú. n. nacionalista párt, velük szemben sorakozott fel az autonomista front: az időközben párttá átszervezett Heimatbund, a Fortschrittspartei, a Landespartei, végül a szeparatista elveket valló kommunisták, míg a két szárny között a középutat a legrégebb katolikus pártszervezet, az Union Populaire Républicaine képviselte a belőle kivált disszidens csoport, az Action Populaire Nationale-lal együtt. A választás, noha az ellenzék számára a harc nagyon is egyenlőtlen volt, mégis ez utóbbinak nagyarányú győzelmével zárult. Colmarban még a polgármester is Rossé lett, a Sapart-ügy főszereplője. Mandátumát ugyan több más képviselővel együtt megsemmisítette a párizsi legfőbb államtanács, a pótválasztás azonban újból őket juttatta diadalra, mibe most már a kormány is kénytelen volt belenyugodni, nehogy harmadszorra is ugyanazt az eredményt provokálja ki. Az idej franciaországi kamarai választások hasonló eredményeket hoztak Elzász számára: a radikális párt szokatlanul erősen esett vissza, veszített mandátumaiból a szociáldemokrata párt is, míg váratlanul megerősödtek a kommunisták és a polgári pártok közül az Union Populaire Républicaine és a Heimatbund-szervezet. Ezzel a francia képviselőházban is döntő fölényhez jutottak az elzászi képviselők között az autonomizmus hívei.

Szólnunk kell még az Union Populaireról s a párt vezérééről, a nemrég hirtelen elhunyt Haegy abbéról, akiben Elzász nemcsak legnagyobb fiát veszítette el, hanem egyúttal a nemzeti ellenállás láthatatlan dirigensét, zseniális megszervezőjét is. Az Union a tartomány egyik legerősebb szervezete, főleg a katolikusok tömörítésére törekszik. Kimondottan nem autonomista: programján a regionalizmus szerepel, politikai önkormányzatot nem követel, egyebekben azonban azonos elveket vall a többi pártokkal. Elzász legrégebbi pártjaként még a német uralom alatt alakult meg, mint a németbirodalmi Centrum elzászi frakciója s aránylag rövid idő alatt a katolikusok jelentős érdekképviselőjévé nőtte ki magát úgy a parlamentben, mint a közéletben. Kitérő parlamenti debatterdek, okos és agilis vezetőinek volt köszönhető az, hogy a kultúrharc nem tette tönkre az

itteni katolicizmus hadállásait s hogy 1911-ben a tartomány elnyerte önkormányzatát, arról nem is szólva, hogy a német diktatúra évtizedeiben ez a párt képviselte egyedül az intranzigens kisebbségi álláspontot. A többi pártszervezetek ekkor még mozdulni sem mertek. A háború utáni helyzet csak annyiban változtatta meg az Union útját, hogy most már a másik oldal felől jövő veszélyek ellen kellett frontot alakítania. Legfőbb feladatának tartotta megoltalmazni kis országa szabadságát s fenntartatni azt a mentességet, melyet a szeparációs és laidzáló törvények végrehajtása terén élvezett. Legcélravezetőbb megoldásnak tekintette erre a regionalizmust s ez a programra kapcsolta össze, illetve választotta el a többi, par excellence autonomista pártoktól.

A kormányzat keze őt sem kímélte, de hozzányúlni mégsem mert, csak titokban mozgósította ellene a hazájabeli szocialistákat és a szabadkőműves alakulatokat. Nem annyira a párt múltja s a mögötte álló tömegek magyarázták ezt a kivételes bánásmódot, mint inkább vezére, Haegy Xavér, aki az Union, illetve egész Elzász szabadságmozgalmának volt irányítója évtizedek óta. Haegy egyszerű katolikus abbé volt, aki már a német uralom alatt, mint képviselő és mint publicista, hihetetlenül nagyarányú, sokoldalú működést fejtett ki hazája érdekében: aktivitása főleg a háború után sokszorozódott meg: mint a francia kamara tagja, nem volt nála harcosabb képviselője Elzász jogainak; hatalmas lapvállalatot alapított, melynek újságjai, különösen az *Elsaesser Kurier*, ma is a legnagyobb példányszámban futnak szét a tartományba; kitartó és következetes szervezési munkája eredményeképpen a lakosság többsége az Union zászlói mögött áll. Népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy mikor váratlanul meghalt, egész Elzász nemzeti gyászt öltött, temetésén százezrek siratták meg korai elhunytát s a hivatalos Franciaország lojális részvényt nyilatkozataiban róla, mint legnagyobb, de nemes fegyverekkel küzdő ellenfélről, emlékezett meg.

Az ELZÁSZI KISEBBSÉGI MOZGALOM sorsa még a jövő titka. Hogy sikerül-e a pártoknak céljukat elérni s a mozgalom végső fokon eljut-e a megnyugtató kibontakozásig, ma még nem lehet megjósolni. Mindez több tényező egymásrahatásától függ, elsősorban a pártok és az elzászi nép kitartásától, harcászóságától, a hivatalos Franciaország hajlandóságától, végül az európai politika alakulásától. Franciaország számára csak két út nyílik: vagy folytatja eddigi politikáját, de így még azokat is magára haragítja, akik hívei a mai államjogi kapcsolatnak, vagy pedig, belátva, hogy erőszakos eszközökkel nem képes leszerelni e kisebbségi ellenállást, teljesíti Elzász-Lotharingia követeléseit s megnyugtató módon rendezzi vallási és nyelvi problémáit. Tizenkét esztendő tanulságai mind erre a másik útra utalják, de ezt javallja az a kisebbségi elv is, melynek a háború utáni Európában ő ígérte érvényt szerezni.

CSISZÁR BÉLA